

Marcel Duchamp (28 lipca 1887 w Blainville-Crevon - 2 października 1968 w Neuilly-sur-Seine)

*Ten artysta-szachista z Blainville-Crevon
stwierdził pewnego dnia, że przedmioty są
jak znalazł do użycia,
gotowe do odkrycia,
czym wpisał się w sztukę kon-cep-tu-al-ną.*

(ebs)

Marcel Duchamp - francusko-amerykański malarz, rzeźbiarz, twórca filmowy i szachista, kojarzony z nurtami kubizmu, dady i sztuki konceptualnej.

https://www.youtube.com/watch?v=Wuf_GHmjxLM

Urodził się 28 lipca 1887 w Blainville-Crevon jako Henri-Robert-Marcel Duchamp w Blainville-Crevon pod Rouen jako trzecie z szóstki dzieci swoich rodziców. Jego ojciec Justin-Isidore "Eugène" Duchamp (1848-1925) był notariuszem, matka Marie Caroline Lucie Duchamp z domu Nicolle, była córką Émile'a Frédéric'a Nicolle (1830-1894), malarza-artysty, miedziorytnika i maklera łodzi. Był bratem Raymonda Duchamp-Villona (1876-1918), rzeźbiarza, Jacques'a Villona (Gastona Duchamp) (1875-1963), malarza-fowisty, rysownika i grawera, i Suzanne Duchamp (1889-1963), malarki, żony malarza Jeana Crottiego.

Studiował sztukę na *Académie Julian* od 1904 do 1905, lecz wolał grać w bilard, niż uczęszczać na zajęcia. W tym czasie rysował i sprzedawał kreskówki, które odzwierciedlały jego dość sprośne poczucie humoru. Mnóstwo jego rysunków wykorzystywało wizualne lub werbalne kalambury. Takie gry słowne oraz operowanie symbolami wpłynęło na jego wyobraźnię do końca jego życia.

Po raz pierwszy wystawiał swoje dzieła w 1909 w Salonie Niezależnych i Salonie Jesiennym w Paryżu. Wczesne prace Duchampa były głównie postimpresjonistyczne. Eksperymentował z klasycznymi technikami oraz tematami takimi jak kubizm oraz fowizm. Zapytany kiedyś o inspiracje, które w tamtym momencie były dla niego znaczące, Duchamp wskazywał prace symbolisty Odilona Redon. W duchu symbolizmu namalował "Portret doktora Dumouchel", 1910.

Początkowo nawiązywał też do Cézanne'a ("Portret ojca artysty", 1910), i kubizmu. W "Portrecie szachistów", "*Portrait de joueurs d'échecs*", (1911) występuje kubistyczny zbieg kadrów oraz multiplikacja perspektyw braci grających w szachy. Dodatkowym elementem przedstawienia jest niemożliwy do ujrzenia w rzeczywistości wysiłek umysłowy graczy (francuskie słowo "échec" oznacza porażkę).

Działał m.in. z Francisem Picabia, który wprowadził go w świat szybkich samochodów i życia na szczycie, w grupie *Section d'Or* ("Złoty podział"), inspirowanej twórczością Picassa i Braque'a. Krytyk Guillaume Apollinaire (późniejszy jego przyjaciel) nazwał jego prace "bardzo brzydkimi golasami Duchampa" ("*Duchamp's very ugly nudes*"). Francis Picabia został dożgonnym przyjacielem Duchampa.

Repertuar kubistycznych środków wzbogacał o zagadnienia prezentacji ruchu na obrazie, jak w "Ivonne i Madelaine rozerwane na strzępy" (1911) i "Akt schodzący po schodach nr 2" ("*Nu descendant un escalier No. 2*", 1912). Ten ostatni, prezentowany w Nowym Jorku w 1913 wzbudził wielkie zainteresowanie, czyniąc z Duchampa uznanego malarza.

W tym samym roku Marcel Duchamp porzucił tradycyjny warsztat artystyczny malarza. Swoimi działaniami wyprzedził rozwinięcie się ruchu dadaistycznego w Zurychu (1916). Stworzył termin *ready-made* (fr. *objet trouvé*), użycie "przedmiotu gotowego" jako dzieła sztuki. Pierwszą tego typu pracą było zaginione "Koło rowerowe" z 1913, chociaż w tym czasie autor nie wymyślił jeszcze koncepcji *ready-made*. Było to koło rowerowe wraz z widelcem przymocowane do stołka.

"Fontanna" z 1917 jest jednym z najstynniejszych *ready-made*. Pisuar z inskrypcją: *R. Mutt 1917*, ustawiony w galerii sztuki jako rzeźba, stał się wyrazem buntu wobec konwencjonalnego postrzegania sztuki. Choć praca jest powszechnie przypisywana Duchampowi, z czasem zaczęto podważać jego autorstwo. John Higgs zauważył, że w liście do swej siostry z 1917 Duchamp wyznał, iż podpisaną rzeźbę przedtem podarowała mu mieszkająca w Filadelfii baronowa niemieckiego pochodzenia, Elsa von Freytag-Loringhoven, uznana pośmiertnie za jedną z pionierek amerykańskiego dadaizmu. Podpis "R. Mutt" po niemiecku brzmi jak "Armut" i znaczy "ubóstwo" - w tym przypadku ubóstwo intelektualne kuratorów wystawy, którzy z niesmakiem przyjęli pracę.

"Fontanna" została przysłana przez Duchampa pod pseudonimem Richard Mutt. Mimo wpisowej wpłaty (6 dolarów) komisja wystawowa zakwestionowała fakt, że Fontanna nie jest dziełem sztuki, i usunęła je z wystawy, jako kpina z idei demokracji. Duchamp jako jeden z dyrektorów wystawy głosował za pokazaniem wszystkich nadesłanych prac. Po przegranym głosowaniu zrezygnował ze stanowiska nigdy się nie przyznając do autorstwa "Fontanny".

W 1919 Duchamp stworzył "L.H.O.O.Q.", reprodukcję Mony Lisy z dorysowanymi wąsami i bródką (pierwsza w 1919), jako zabawę fonetyczną, która przeczytana szybko po francusku brzmi "Elle a chaud au cul", co można w przybliżeniu przetłumaczyć jako "Gorąca dupa". Od początku lat 20. Duchamp pracował w Stanach Zjednoczonych. W 1923 powstała "Panna młoda rozebrana przez swych kawalerów, jednak" ("*Mariée mise à nu par ses célibataires, même*") tzw. "Wielka szyba" - tworzone od 1915 na wielkiej tafli szkła "antyarcydzieło" o niejasnym znaczeniu. Po jego zakończeniu Duchamp demonstracyjnie porzucił sztukę dla gry w szachy (jednak nie na zawsze).

Duchamp stworzył grupę *Société Anonyme* w 1920 razem z Katherine Sophie Dreier i Manem Rayem. Był to początek trwającego całe jego życie zaangażowania w handel sztuką oraz kolekcjonowanie sztuki. Grupa ta gromadziła dzieła sztuki współczesnej oraz aranżowała wystawy sztuki i wykłady w latach 20. i 30.

Od połowy lat 30. współpracował z surrealistami, uczestnicząc w ich wystawach. W 1942, podczas okupacji Paryża przez Niemców, osiadł na stałe w Nowym Jorku, a trzynastcie lat później otrzymał amerykańskie obywatelstwo.

W Nowym Jorku Duchamp współpracował z Francisem Picabia i Manem Rayem, tworzył pisma "291", "The Blind Man", "Rongwrong". Zajmował się w tym okresie rzeźbą. Był też autorem dwuznacznej postaci "Rose Sélavy", istoty która po raz pierwszy pojawiła się we "*Fre(n)sh Wi(n)dow*", czyli "oknie na sposób francuski", bawił się tu angielskim znaczeniem "*fresh widow*" ("świeża wdowa"). *Sélavy* jest homonimem *c'est la vie* ("takie jest życie"). Pod tym pseudonimem Duchamp wydał zbiór aforyzmów i przebrany za kobietę pozował do zdjęć Mana Raya. Duchamp stworzył też całą serię nowych powiedzonek typu "gra półsłówka", ciesząc się z ich nieprzyzwoitego wydźwięku i bawiąc aliteracją.

Pierwsze idee Duchampa rewolucjonizujące pojęcie sztuki dotyczyły muzyki, a pochodziły z lat 1912-1915. Około 1913 nadał status dzieła sztuki strojeniu fortepianu, w następujący sposób projektujący utwór-wydarzenie muzyczne pt. "Stroiciel": *Niech ktoś stroi fortepian na scenie / EEEEEEEE / EEEE / albo (...) / niech stroi je na scenie w ciemności. / Rób to mechanicznie i unikaj / jakiegokolwiek muzyczności*. Idea ta, wykorzystująca faktyczną pracę stroiciela, wyprzedzała koncept *ready-made* w sztukach wizualnych.

Z tego okresu zachowały się trzy utwory, w tym *Erratum Musical* na trzy głosy (opublikowane w 1934). Niedokończony pozostał utwór na instrument mechaniczny "*La Mariée mise à nu par ses célibataires même. Erratum Musical*".

Eksperymenty Duchampa z zastosowaniem przypadku w muzyce wyprzedziły *Music of Changes* (1951) Johna Cage'a, uważane za początek aleatoryzmu w muzyce. Duchamp został jednym z mentorów Cage'a.

Sztuka drugiej połowy ubiegłego stulecia, pop-art, happening i konceptualizm nawiązują do twórczości Duchampa, który w roku 1953 stał się *Satrapą w Kolegium Patafizyki*.

W 1968 Duchamp wziął udział wraz z Cage'em w niekonwencjonalnym koncercie zatytułowanym "*Reunion*". Grali w szachy na planszy, której pola podłączone były do wielokanałowego systemu odtwarzającego dźwięki z taśmy przez cały czas trwania meczu-koncertu. Ruchy figur otwierały lub zamykały poszczególne kanały. Podczas pięciogodzinnej gry dochodziło więc do coraz to innych, nieprzewidywalnych połączeń ("*reunion*") dwóch systemów dźwiękowych przypisanych obu graczom. W 1984 Cage zrealizował i nagrał "*Sculpture musical*", wymyśloną przez Duchampa ok. 1913 roku. Duchamp tak ją opisał: *Dźwięki brzmiące i zanikające w różnych miejscach, tworzące brzmiającą, trwałą rzeźbę*.

<https://www.youtube.com/watch?v=cInaS3Y2esE>

Zmarł 2 października 1968 w Neuilly-sur-Seine, na jego grobie w Rouen jest wygrawerowane epitafium: „*Poza tym (zresztą) to zawsze inni umierają*”.

Oficjalnie dada do Stanów przywiózł przyjaciel Duchampa Picabia, który utrzymywał stały kontakt z artystami w Zürichu - ojczyźnie dadaizmu. Sztuka ta trafiła na podatny grunt w środowisku skupionym wokół domu Arensbergów w Greenwich Village, gdzie z racji zażytych stosunków Duchamp był również częstym gościem. Chociaż Duchamp przyjaźnił się z większością artystów dada, widział kilka z ich wystąpień jeszcze w Europie, nigdy oficjalnie się do grupy nie przyłączył. Bardziej inspirujące i kierujące w stronę dada były dla niego teksty Alfreda Jarry'ego oraz sztuka Impressions d'Afrique Raymonda Roussela. W pracach *ready-made*, tekstach Rose Selavy czy ogólnej postawie artystycznej można odnaleźć duchampowską wersję dada. Duchamp swoimi pomysłami i humorem wspierał nowojorskie działalności, które konkurencyjnie rozwijały się wraz z jego *ready-made* i *Wielką Szybą*. Pracowali wspólnie również nad pomysłem "sztuki znalezionej" (ang. "Found art"). Duchamp miał okazję wykonywać ilustracje oraz katalogi dla wydarzeń dadaistów.

"Suszarka do butelek" (1914) - stojak do suszenia butelek podpisany przez Duchampa jest uznawany za pierwszy "prawdziwy" *readymade*. "Szufła do Śniegu" (1915), powstała niedługo później.

Przed 1969 kiedy w Muzeum Sztuki w Filadelfii przedstawiono pracę Duchampa "Etant donnés", w tym samym czasie "Wielka Szyba" była uznawana za jego największe dzieło.

<https://www.youtube.com/watch?v=hBbbrSydH90>

Rose Sélavy również wymawiane jako "Rose Sélavy", było jednym z pseudonimów Duchampa. Imię, to kalambur brzmiący jak francuski zwrot "Eros, c'est la vie", który przetłumaczony znaczy "Eros, samo życie". "Sélavy" pojawiła się w 1921 w serii zdjęć Mana Raya przedstawiających Duchampa przebranego za kobietę. Współpraca Man Raya i Duchampa przyniosła więcej zdjęć "Sélavy" w latach 20. Duchamp podpisywał również tym imieniem kilka swoich późniejszych prac, m.in. rzeźbę, "Why not Sneeze Rose Sélavy?". Rzeźba, rodzaj *readymade'u* nazywany *asamblażem*, zawierał termometr, kilka tuzinów małych, marmurowych brył przypominających kostki cukru, a wszystko to mieściło się w klatce dla ptaków.

Marcel Duchamp był entuzjastą szachów, poznając tajniki tej gry w domu rodzinnym. W najbardziej aktywnym pod względem sportowym okresie swojego życia (lata 1922-1933) uczestniczył w wielu turniejach krajowych i międzynarodowych, osiągając liczne sukcesy, m.in. III m. w Brukseli (1923), I m. w Rouen (1924), dz. I m. w Hyeres (1928) oraz dz. I m. w Nicei (1928). W 1925 r. francuska federacja szachowa przyznała mu tytuł mistrza. W 1932 r. pokonał Jewgienija Znosko-Borowskiego w meczu rozegranym w Paryżu. Wielokrotnie startował w finałach indywidualnych mistrzostw Francji (najlepszy wynik: La Baule-Escoublac 1932 - IV miejsce). Pomiędzy 1928 a 1933 był również czterokrotnym uczestnikiem szachowych olimpiad, na których zdobył 15 pkt. w 52 partiach.

W kolejnych latach nie uczestniczył już w poważniejszych turniejach, zajmując się rozgrywkami korespondencyjnymi. W latach 1935-1939 reprezentował Francję na pierwszej olimpiadzie szachowej w grze korespondencyjnej, będąc kapitanem drużyny i uzyskując najlepszy indywidualny wynik z zespołu (9 pkt. w 11 partiach). W 1948 odniósł jeden z ostatnich szachowych sukcesów, zwyciężając w klubowym turnieju w Nowym Jorku.

Jego fascynacja szachami była również kilkakrotnie zaakcentowana w twórczości jego przyjaciół, m.in. w 1924 wystąpił w awangardowym filmie René Claira "Entr'acte", w którym zagrał w szachy z Manem Rayem. Współpracował przy tworzeniu surrealistycznego szachowego filmu Hansa Richtera "8 x 8", występując zarazem w jednym z epizodów (1957).

Powszechnie znane były poglądy Marcela Duchampa, uznające szachy za domenę sztuki, a szachistów - za artystów. O nim powiedział André Breton (poeta i teoretyk surrealizmu), że we wszystkim co czyni, rozgrywa "swą wieczną partię szachów".

W 1963 ukazało się zdjęcie autorstwa Juliana Wassera, przedstawiające Marcela Duchampa grającego w szachy z nagą kobietą (Eve Babitz). Niemalże pół wieku później stało się ono inspiracją dla krótkiego filmu reklamującego książkę Marcel Duchamp: "The Art of Chess" (autorstwa Francisa M. Naumanna, Bradleya Baileya oraz Jennifer Shahade), w którym amerykańska arcymistrzyni rozgrywa partię z nagim mężczyzną.

Mimo upływu ponad 50 lat od śmierci Duchampa, jego postać i wpływ na sztukę współczesną uważane są za kontrowersyjne. Można łatwo stwierdzić, że poprzez głównie zaakceptowanie ready-mades wszystko w sztuce obecnie uchodzi. Popularne wciąż są opinie, że sztukę tworzyć jest łatwo. Winne temu jest powierzchowne postrzeganie sztuki, jako np. wyrażanie samego siebie przez artystę, terapię albo protest społeczny, czy działalność w jakimkolwiek innym celu. Duchamp zaproponował sztukę jako swobodne działanie ścisłego i otwartego na przygodę umysłu, dając tym samym podwaliny pod zarzuty dla tych, którzy do tej przygody nie są gotowi się włączyć. Dyskusja nad granicami i definicjami sztuki jest wciąż otwarta i wiele napisano o niej książek. Istotną pozycją jest Jeana Baudrillarda "Spisek sztuki", w którym autor uznaje Duchampa oraz Andy'ego Warhola za ostatnich prawdziwych artystów jak i "zabójców" sztuki.

Skrajnym przykładem prowadzonych dyskusji na ten temat była praca malarska przedstawiająca okrutną, publiczną egzekucję na Duchampie przez trzech szukających rozgłosu artystów-autorów. W 1965 roku grupa młodych malarzy uznających destrukcyjny wpływ Duchampa na sztukę wystawiła w Galerie Creuze w Paryżu pracę zatytułowaną "Vivre et laisser mourir, ou la fin tragique de Marcel Duchamp" ("żyć i pozwolić umrzeć, lub tragiczny koniec Marcela Duchampa").

Marcel Duchamp był szczególnie w Stanach postacią poważaną w środowisku artystycznym. Często uczestniczył w pisaniu programów, organizowaniu wystaw czy tworzeniu kolekcji ważnych instytucji kultury. Miał też duży wpływ na artystów i teoretyków przyszłych pokoleń. Za twórców pozostających pod jego wpływem uznawani są m.in.: Man Ray, John Cage, Andy Warhol, Jasper Johns, Frank Stella, Robert Rauschenberg, Claes Oldenburg, Martial Raysse, Jean Tinguely, Arman, Pierre Restany, Merce Cunningham

W 2000 roku utworzono i wręczono pierwszą Nagrodę im. Marcela Duchampa dla młodych twórców sztuki współczesnej. Zwycięzca otrzymuje 35000 funtów nagrody oraz 30000 funtów przeznaczonych na realizację wystawy w *Centre Georges Pompidou* w Paryżu, która to instytucja jest fundatorem oraz organizatorem konkursu.

<https://www.youtube.com/watch?v=ieVw3Mey5GQ>

"Fontanna" została wybrana w 2004 jako "najbardziej wpływowe dzieło sztuki XX wieku" przez 500 znanych artystów i historyków.